

DANIEL HELLER

ROSTOHARŮV STRUKTURALISMUS

Strukturalismus a funkcionalismus nebo snad lépe strukturalistický a funkcionalistický přístup či převaha jednoho nad druhým se v dějinách různých vědních disciplín střídají snad i proto, že dominance jednoho vyvolává návrat ke druhému jako akce vyvolává zákonitou reakci.

V psychologii známe různé strukturalismy (Sedláková, 1996): Wundtovu strukturalistickou psychologii, Sternův strukturalismus v personalismu, Diltheyovu strukturální psychologii, strukturalismus gestaltistů (jak z berlínské tak z lipské školy), v psychologii dvacátého století asi nejdůležitější strukturalismus Piagetův a „last but not least“ strukturalismus Rostoharovy brněnské psychologické školy. Zde je třeba se přinejmenším zmínit i o osobnosti a díle Ferdinanda Kratiny, jehož originální přínos k tvarové a celostní psychologii zůstal dodnes rovněž nedoceněn.

Pro poznání Rostoharova strukturalismu je nejdůležitější jeho studie „Struktura v duševním životě“, která vyšla v brněnské Psychologii v roce 1935.

V první části se Mihajlo Rostohar kriticky vyrovnává se všemi psychology a zejména s psychologickými školami, kteří a které měli do té doby k pojetí struktury v psychologii co říci, resp. pojem struktury do psychologie zavedli a různým způsobem rozpracovali.

Rostohar vychází z Diltheyovy kritiky atomizující psychologie, ale za závažnější považuje výsledky výzkumů v oblasti akustických a optických vjemů, které prokázaly existenci **původních psychických celostí** se svéráznými kvalitami. Konstatuje, že: „Od dob, co Dilthey poukázal na neživotnost a neplodnost atomizující psychologie, která se vyčerpávala v hledání psychických prvků a asocičních zákonů, podle nichž se tyto prvky zase spojují ve skupiny, místo aby si spíše všímala strukturálních spojení psychických zážitků – byly principy asociční psychologie předmětem stálých kritických úvah a útoků, jimiž byla konečně psychologie přivedena do krise“ (Rostohar, 1935).

Rostohar dále píše o dvou směrech celostní psychologie, které označuje jako tvarovou a strukturální psychologii (a nikoli jako tvarovou a celostní psychologii!).

Neuznává všechny Kruegerovy námitky proti tvarové teorii, ale popírá možnost pokládat každou psychickou celost za tvar. Jako příklady uvádí na jedné straně melodie, slabiky a slova, na straně druhé pak geometricko-optické tvary

(trojúhelník, čtverec, kruh, elipsa). Rozhodnutí o tom, kdy používat pojmy tvar, útvar a struktura ponechává budoucím psychologickým výzkumům. Jedním z důvodů je snad i to, že „Pojem struktury byl uveden do psychologie z podnětů Diltheyových. Dilthey sám ale podal jen běžné pojetí psychické struktury“ (tamtéž).

Při své analýze pojmů psychická celost, tvar, komplex a struktura se kriticky vyrovnává s Diltheyovým pojetím psychické struktury jako obdoby biologické struktury.

S Diltheyem souhlasí v tom, že „Duševní život nevzniká spojením jednotlivých pochodů jako částí, neskládá se z elementů, není ani kompositum ani výsledkem spolupůsobících elementů či atomů počitkových anebo citových, nýbrž je to původní, reálná jednota, tj. celistvost“ (tamtéž).

Když se dnes vracíme k Rostoharovi, musíme konstatovat, že některé jeho formulace o struktuře v duševním životě zůstávají trvalou výzvou pro směřování psychologie, například: „Jednota vědomí a jednota osoby je nejvyšší stupeň strukturální souvislosti duševního života, jíž se oduševnělá osobnost liší od hmotného světa. Účelnost je původní vlastnost psychické struktury, jež se vyvíjí“ (tamtéž).

Pro Diltheye je psychologie vědou o psyché, duševní vědou (Seelenwissenschaft). Rostohar shrnuje Diltheyovo pojetí struktury v psychologii takto: „Diltheyovi znamená struktura individuální psychu osobností. Tuto strukturu pokládá za fenomenální realitu, tj. realitu, jíž zažíváme v konkrétních souvislostech vnitřních stavů. Psychu je mu tedy reální zažívaná struktura“ (tamtéž).

Tato Diltheyova koncepce byla východiskem pro pojetí struktury u Felixe Kruegera (nejvýznamnější prací je „Strukturbegriff in der Psychologie“ s podtitulem „Über psychische Ganzheit“) a jeho spolupracovníky: Hanse Volkelta (zejména práce „Über Forschungsrichtung des Psychologischen Institutes der Universität Leipzig“, „Grundbegriffe (der Ganzheitspsychologie)“ a „Neue Untersuchungen über die kindliche Auffassung und Wiedergabe von Formen“), Friedricha Sandera (nejdůležitější práce „Experimentelle Ergebnisse der Gestaltpsychologie“ a „Funktionale Struktur, Erlebnisganzheit und Gestalt“) a G. Ipsena (zejména práce „Über Gestaltauffassung“). Pro ně je strukturou každý trvalý psychický útvar.

Rostohar nejčastěji cituje Kruegerovu práci „Strukturbegriff in der Psychologie“ a Volkeltovu „Grundbegriffe (der Ganzheitspsychologie“).

Podle Felixe Kruegera (na rozdíl od Diltheye) „psychická struktura sama není zažívána v jednotlivých jevech, nýbrž jest realita toliko předpokládána neboli z psychických jevů odvozena jako nutná celistvá podmínka jak pro bytí jednotlivých fenoménů tak pro jejich jakosti“ (tamtéž). Podle Friedricha Sandera je „struktura jako taková transfenomenální realitou čili obecnou dispozicí psychologických jevů“ (tamtéž).

Struktura psychické bytosti (Krueger se spolupracovníky píše o Seelenwesen) je „relativně celistvým komplexem konstantních podmínek oproti pomíjejícím psychickým zážitkům a je dispoziční příčinnou všech konkrétních psychických jevů a jejich zákonitosti“ (tamtéž). Podle Kruegera se „v individuální strukturální

celosti rozlišují dílčí struktury, jež jsou podkladem jednotlivým psychickým funkcím, např. vnímání, představování, myšlení, citění, chtění, atd.“ (tamtéž).

Rostohar zdůrazňuje, že „v lipské psychologii se vyskytují zejména dva pojmy, jež je třeba pečlivě rozeznávat. To je pojem psychické celosti a psychické struktury“ (tamtéž). Pro Kruegera je „psychická celost pojmem deskriptivním; používá se ho pro celistvé zážitky, kdežto pojem struktury je pojmem vysvětlujícím ve shora uvedeném smyslu“ (tamtéž).

S takovým pojetím psychické struktury Rostohar nesouhlasí a kritizuje radikálně lipskou školu: „Proti tomuto pojetí psychické struktury nutno namítnouti především to, že si nelze mysliti, jak by mohla býti struktura jako odvozená transfenomenální realita předmětem empirického psychologického zkoumání. Takové pojetí struktury je pro empirickou psychologii stejně tak málo platné, jako byl pojem psychického elementu. Poznatky o psychické struktuře spekulativně odvozené z konkrétních zážitků nejsou rovnocenné s poznatky získanými zkušeností“ (tamtéž). Rostohar v sobě nezapře experimentálního psychologa a proti spekulaci staví zkušenost. Dále argumentuje: „Stejně tak nelze pochopiti, že by bylo možno psychický zážitek, jenž nám není zcela jasný, vysvětliti strukturou, jež jest toliko předpokládána a o jejíž existenci a jakosti nevíme ze zkušenosti zhoľa nic“ (tamtéž). Neodpustí si ani sřiravý sarkasmus: „Tuto metafysickou koncepci přijmouti znamenalo by vydati psychologii zase na pospas neplodným spekulacím racionální psychologie, která tak smutně proslula“ (tamtéž).

„Zdravou korekturu“ (jak sám píše) metafysicky orientované lipské celostní psychologie spatřuje Rostohar „ve směru berlínských psychologů Wertheimera, Köhlera a Koffky“ (tamtéž). Podle nich je struktura „celistvým psychickým fenoménem, v němž každý člen je určen a podmiňován ostatními nebo kde výkon každé dílčí funkce má význam pro ostatní funkce, na nichž závisí“ (tamtéž), což je v podstatě Koffkova definice struktury z jeho práce „Grundlagen der psychischen Entwicklung“ z roku 1921.

Pro Rostohara je typické, že svůj myšlenkový postup ilustruje srozumitelnými příklady, ať už vlastními (viz níže), nebo v tomto případě Koffkovým: „Tak např. světlá skvrna na určitém podkladě je struktura, protože tento zdánlivě jednoduchý zážitek ve skutečnosti jest psychická celistvost, v níž se vjem skvrny a vjem podkladu navzájem podmiňují. Skvrnu nevnímáme pro sebe jako nevnímáme pro sebe jejího neurčitého podkladu; nejsou to dva izolované jevy, neboť skvrna je vnímána zároveň s podkladem v jednom celistvém zážitku“ (tamtéž).

Rostohar souhlasí s berlínskými psychology v tom, že „zejména však nutno chápati jako strukturu určité nápadně výrazné či pregnantní tvarové fenomény, a to nejen optické, prostorové a obsahové, nýbrž i logické útvary“ (tamtéž). Souhlasí i s Koffkovou argumentací v otázce determinace psychických jevů: „Zážitek jako fenomén není absolutně určen podnětem, jak se domnívala psychologie atomistická, jež se vyčerpávala v hledání psychických elementů, kterých ve skutečnosti nikdy nenašla, nýbrž zážitek jest určen spíše celistvostí, v níž jej zažíváme“ (tamtéž).

Rostohar konfrontuje lipskou školu s berlínskou takto: „Struktura jest reálná zkušenostní danost čili fenomén, nikoli toliko odvozená transfenomenální realita jakožto celost sil, jež svou záměrností podmiňují zákonitost psychických jevů, jak Krueger a jeho stoupenci předpokládají“ (tamtéž). Maximálně stručně a výstižně shrnuje pojetí berlínské školy do jediné věty: „Struktura je podle pojetí berlínských psychologů pevná a relativně trvalá zážitková celost, na rozdíl od nestrukturovaných prchavých psychických jevů“ (tamtéž).

Rostohar klade důraz na dynamickou stránku psychických struktur. Podle něj je „struktura dynamická celost, neboť může působiti útvarně na další fenomény“ (tamtéž). Struktury rozlišuje podle několika hledisek: „Struktury se od sebe mnohostranně liší. Kromě jednoduchých struktur známe i obsáhlejší a komplikovanější struktury, dále jsou struktury více nebo méně výrazné, podle toho, jaký stupeň vývoje nabyly“ (tamtéž). Rostohar si je samozřejmě dobře vědom, že Köhler rozšířil pojem struktury i na oblast psychofyzickou.

Ale nebyl by to kritický duch Rostoharův, kdyby neupozornil na zamlčené předpoklady: „Strukturální fenomény se někdy redukuje na strukturální funkce. Tím se ale nevědomky předpokládá určitá souvislost podmínek, jež jsou jako dispozice mimo konkrétní zážitek. Tak např. se mluví nejen o výkonech strukturální funkce a o účincích struktury „nýbrž i o aktualizaci struktury, již subjekt disponuje; tedy se, třebaš nevědomky, předpokládá její transfenomenální existence. Köhler ovšem klade a hledá strukturální dispozici vždy jen v trvalé fyzické souvislosti podmínek“ (tamtéž).

Takže Rostoharovi v závěru první části studie nezbyvá než kriticky konstatovat, že: „Pojem struktury není zcela jasný ani u berlínských psychologů, kteří se od počátku snažili dáti mu jednoznačnou formulaci“ (tamtéž).

Na začátku druhé části své studie „Struktura v duševním životě“ Rostohar konstatuje, že: „Pojmu struktura se užívá v úzké souvislosti se třemi základními pojmy celostní psychologie, jež jsou pojem celosti, tvaru a komplexu. Tyto pojmy třeba poněkud přesněji stanoviti, aby byl objasněn pojem struktury“ (tamtéž). Rostohar rozlišuje pojetí psychické celosti od pojetí celostního hlediska v psychologii a analogicky pojem psychického tvaru od pojetí tvarového hlediska v psychologii, které charakterizuje zásadou, že „je nutno na každou zážitkovou celost se dívat jako na tvar“ (tamtéž). Toto hledisko je podle Rostohara „charakteristickým znakem berlínského směru, kdežto lipský směr je orientován pojmem celosti jako zásadním principem a pojem tvaru má zde jen podružný význam“ (tamtéž).

Sbližení „lipského směru se směrem berlínským“ reprezentuje podle Rostohara Kruegerův spolupracovník Volkelt, když přidává pojmu tvar jako další znak to, že zřetelně vyniká na pozadí. Volkelt se shoduje s Wertheimerem a Koffkou, když „praví, že kontura je zvláštní druh výraznosti tvarů, jež se odráží jak od prostředí (Umfeld), tak od podkladu (Infeld)“ (tamtéž).

Aby čtenáři studie usnadnil pochopení pojmu celost, uvádí Rostohar další příklady: „Strana čtverce jako jeho část je jiný fenomén než úsečka. Strana je celostní pojetí úsečky, avšak ne tak pojetí úsečky. Stejně tak je bod jako roh trojúhelníka jiné pojetí než je pojetí bodu pro sebe“ (tamtéž). Rostohar souhlasí

s Koffkou, že tvar jako celostní zážitek není „nějaká předzkušennostní danost, nýbrž celistvé útvary ve skutečnosti vznikají za určitých podmínek, jež má zjišťovati psychologie“ (tamtéž). Pro experimentální psychologii je zde vytyčen trvalý úkol. Podle Koffky je „tyto podmínky nutno hledati částečně v podnětových konstelacích, částečně však v dispozičních zažívajícího subjektu“ (tamtéž).

Když pojednává o zákonu dobrého tvaru, zabývá se Rostohar i chaosem. Podle Rostohara se tvar nalézá „uprostřed mezi psychickým chaosem na jedné a mezi izolovanými jednotlivostmi na druhé straně“ (tamtéž). S Kurtem Koffkou souhlasí v tom, že: „Cesta psychického utváření jde od více nebo méně chaotického tvaru k lepšímu tvaru“ (tamtéž). Rostohar rozlišuje popisné čili deskriptivní pojmy, kam patří i pojem fenomenálního tvaru, od funkčních pojmů, kam řadí pojmy tvarové dispozice a tvarového procesu.

Rostohar se kriticky vyrovnává i s Williamem Sternem, zejména s jeho prací „Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage“, která byla mimochodem publikována také v roce 1935, jako Rostoharova studie, jíž se zde zabýváme. W. Stern popírá, že by členitost byla podstatným znakem tvaru, Rostohar konstatuje, že neprávem a klade si otázku: „Co bychom potom vůbec mohli pokládati za tvar?“ (tamtéž). Podle Sterna existují tvarové zážitky, „v nichž částí vůbec nenalzáme. Takovým zážitkem je prý bílý čtverec na černém poli nebo zvuk tónu“ (tamtéž). Rostohar ilustruje problematiku opět na příkladech: „Ač dodatečně analyzující takový tvar narazíme na jeho jednotlivé části, jako např. ve vjemu tónového zvuku narazíme jednak na pocit základního tónu jednak na několik pocitů jeho svrchních tónů, přesto však tyto dodatečně vyanalizované pocity dohromady ještě nejsou učleněním tvarového zážití zvuku. Kromě toho známe tvarové zážitky, jež zřejmě vznikají z předchozích vjemů tvarových částí, např. tvarový vjem trojúhelníka, jenž vznikl z vjemů tří teček, anebo tvarový vjem kteréhokoli písmena slepců, vyznačeného vydutými tečkami, anebo konečně tvarový zážitek melodie, jenž je založen na předchozích vjemech jednotlivých jejích tónů“ (tamtéž).

Rostohar konstatuje, že ani pojem komplexu nebyl dosud přesně definován a vymezen proti pojmu tvaru. Berlínští psychologové „se snaží vystačiti s pojmy celosti a tvaru a pečlivě se vyhýbají pojmu komplex, kdežto lipští psychologové určili pojmu komplex velmi důležitý význam v celostní psychologii“ (tamtéž). V této souvislosti však kritizuje zejména Kruegera pro jeho neshodné a nejasné názory na tento pojem, které Rostohar postupně uvádí. (tamtéž).

Třetí část práce, která vrcholí originálním Rostoharovým přínosem ke studované problematice, zahajuje Rostohar kritikou lipských psychologů, jejichž pojetí tvaru a komplexu přináší některé zásadní potíže. Podle Rostohara: „Předně není jasno, čím by se lišil tvar od komplexu, neboť jak z uvedeného plyne, jest jak tvar tak komplex učleněná psychická celost“ (tamtéž). A dále: „Tvar je Kruegerovi jen zvláštním druhem komplexu. Pojem tvaru, jako zcela vyhraněná celost, je podřízen vyššímu pojmu komplexu“ (tamtéž). Rostohar však soudí, že: „Tímto rozlišením ale otázka tato ještě není rozřešena“ (tamtéž).

Opět uvádí názorný příklad, který ústí do důkazu nesprávnosti Kruegerova tvrzení: „Vezměme např. jakýkoli nakreslený čtverec anebo jakýkoli nakreslený

kruh. O tom, že i čtverec i kruh jsou tvary, nelze pochybovati. Čtverec je zřejmě učeněný tvar, mající čtyři strany, čtyři úhly, čtyři rohy, atd. Ale přesto je tvarovou jednotou. Kdežto na kruhu popřípadě na kružnici nenalzáme žádné členitosti. Na ní nelze vnímati žádných rozličných částí nebo jednotlivostí. Kružnice tedy nemá částí, jest naprosto homogenní tvar, jako elipsa anebo bod. Čtverec ve svých konturách je učeněný tvar, kdežto kruh není učeněný tvar. Zde je třeba podotknouti, že nejde o geometrický pojem čtverce nebo kruhu, nýbrž o vnímaný čtverec a o vnímaný kruh čili o dvě specificky ohraničené vnímané plochy. Určení tvaru jako celosti učeněné proti komplexu jako neučeněné celosti jest tedy nesprávné“ (tamtéž).

Následuje další příklad, který vyústí do Rostoharova vlastního originálního rozlišení komplexu a tvaru: „Vezměme jako další příklad čtverec vepsaný kruhu, shledáme, že máme před sebou celost tak markantně učeněnou, jako jen nějaká celost může být učeněna, avšak liší se od učeněného tvaru tím, že zde nemáme jednotnou celost či jednu věc před sebou, nýbrž že je zde celistvost dvou tvarů, kruhu a čtverce, čili komplex, jehož podstata spočívá ve svérázném prostorovém vztahu, vyjádřeném termínem (čtverec) vepsaný (kruhu). Za podstatu komplexu nutno tedy pokládati svérázné scelující vztahy několika jednotlivých celostí či útvarů. Komplex se liší od tvaru tím, že není jednotná celost jedna věc, nýbrž několik věcí je v komplexu jako v svérázné celosti“ (tamtéž).

Rostohar uvádí i další příklady, které ho vedou k závěru, že: „je prokázáno, že známe i neučeněné tvary, proto se pojetí tvaru nehodí pro celosti, jejichž základním znakem má býti výrazná učeněnost, a stavěti jej vedle pojetí komplexu, jehož základním znakem má býti neučeněnost neboli difúznost. Z tohoto důvodu jsme musili zamítnouti pojem tvaru a komplexu, jak byl stanoven v posavadní celostní a tvarové psychologii. Pojetí tvaru činí v psychologii téměř nepřekonatelné potíže, a to jak v stanovení jeho rozsahu, tak v stanovení jeho základních znaků. Proto nepokládáme za vhodné, aby se ho užívalo v psychologii mimo oblast optických vjemů, po případě prostorových tvarů“ (tamtéž).

Při analýze pojmu celosti argumentuje Rostohar analogicky: „Rozebírajíce pojem celosti narazíme na stejné potíže, jako u pojmu tvaru anebo u pojmu komplexu“ (tamtéž). Podle Rostohara je celost „lipským psychologům vrcholný psychologický pojem, jemuž jest podřízen jak pojem komplexu, tak pojem tvaru“ (tamtéž). V následující kritické analýze těchto pojmů argumentuje Rostohar velice přesvědčivě. Přitom spojuje logickou argumentaci s názornou.

Těžko odhadnout, jak by mu ať lipští nebo na jiném místě berlínští psychologové oponovali, a zda by v diskusi s tímto originálním myslitelem obstáli. Rozhodně lze jen litovat, že na Rostoharovy kritické podněty nikdo z nich nereagoval (téměř jistě jim Rostoharova práce napsaná česky a vybavená stručným jednostránkovým francouzským resumé unikla), a že představa uspořádání „panelové diskuse“ představitelů lipské a berlínské školy s Mihajlo Rostoharem patří bohužel jen do „říše snů“ historiků psychologie.

Rostohar upozorňuje na fakt, že: „Každá jednotlivost, již rozlišujeme na tvaru, ještě nemusí býti jeho konstitutivní část. Jako rozlišujeme na věcech vlastní jejich kvality od pouhých nahodilých jakostí čili akcencí či přináležitostí, tak

třeba i na tvarech rozeznáváti konstitutivní části od pouhých akcidenčních jednotlivostí. V celistvosti konstitutivních částí či kvalit spočívá podstata tvaru, jež se projevuje v jeho individualitě jako svérázná celost“ (tamtéž). Výše uvedenou argumentaci ilustruje opět velice přesvědčivě názorným příkladem: „To lze dobře viděti na tvaru, jakým jest např. písmeno. Písmeno b podržuje vždy své konstitutivní vlastnosti, ať je značeno bílou anebo červenou křídou, ať se nalézá v kterékoliv slabice anebo v kterémkoli slově. Červená, bílá nebo černá barva není žádná konstitutivní vlastnost písmene; jeho tvarové celosti se nedotýká, že je značíme jednou tou, po druhé jinou barvou, jako se nedotýká jeho tvarové celosti to, že je nalézáme jednou v té, po druhé v jiné slabice“ (tamtéž).

Třetí část studie „Struktura v duševním životě“ vrcholí Rostoharovou originální koncepcí: „Závěrem shrneme výsledky těchto úvah v ten smysl, že pojmu tvar lze užívatí jen pro prostorové tvary a že v ostatních případech bude třeba užívatí jiného pojmu. Jako vhodný pojem pro takové případy pokládáme pojetí útvaru jako jednotné neboli individualisované celosti, již ale třeba pečlivě rozeznáváti od pojetí komplexu jako svérázného druhu celosti, jenž se podstatně odlišuje od individualisovaných celostí. Tvar jest tedy jenom zvláštní druh útvaru“ (tamtéž).

Rostohara ovšem zajímá i dynamika psychického dění: „Tvar, útvar a komplex jsou pojmy statické, to jest těmito pojmy vystihujeme jenom tři různé způsoby celistvých útvarů psychických. Vystihujeme jimi určité konstantnosti, avšak ne to, co se v psychickém zažití děje, jak se děje a proč se tak děje. Pojem, kterým se snažíme psychické dění úplně a srozumitelně vystihnouti, jest pojetí psychické struktury“ (tamtéž).

Čtvrtá část práce již neobsahuje konfrontace s jinými pojetími psychické struktury či psychických struktur, ale představuje rozvíjení Rostoharova originálního pojetí psychické struktury, ke kterému dospěl v třetí části studie. Vychodiskem je konstatování, že: „Pojetí struktury jako dispoziční reality, která prý z transfenomenální sféry podmiňuje celistvé zážitky, zamítáme jednak z důvodů již uvedených, jednak však proto, že tento zcela nejistý metafyzický pojem není s to vysvětliti vznik reálných celostních zážitků. Naopak míníme, že námět berlínských psychologů, kteří hledali strukturální princip v psychických, popřípadě v psychofyzických danostech, jest mnohem plodnější pro empirickou psychologii. Zásada, podle níž třeba hledati strukturální princip jenom ve tvaru, se sotva dá udržeti, neboť tvary či učleněné jednotné celosti vznikají i z neučleněných daností, jak tomu zřetelně nasvědčují případy vznikání sekundárních vlastností tónu, jakými jsou např. intenzita nebo barvitost“ (tamtéž).

Rostohar ilustruje na příkladu s třemi ladičkami vznik intenzity tónu jako primární kvality a na dalším příkladu vznik barvitosti tónu jako sekundární kvality. Analogicky vysvětluje zážitek konsonance. V oblasti optických vjemů se zabývá světelnými a barevnými kontrasty, jasností barev a dalšími kvalitami.

Od vnímání přechází k myšlení a konstatuje, že: „K stejným výsledkům dojdeme analýzou útvarů myšlení, tj. pojmů, myšlenek a soudů“ (tamtéž). Opět uvádí příklady a dochází k poznatku, že: „v myšlence vyjádřené prostým předpokladem, např. že „pták zpívá“, anebo otázkou „pták zpívá?“ je vždy obsaženo

více než pouhé spojení dvou pojmů“, protože „i ve vztahu jsou pojmy spojeny a z jejich vztahu může vzniknouti nová jakost, jež žádnému pojmu o sobě náleží“ (tamtéž). I zde následuje příklad: „ze vztahu pojmu třešně a višně vznikne podobnost jako specificky vztahová kvalita, jež není vlastní ani pojmu třešně ani pojmu višně o sobě. Vztahy mezi pojmy jako svérázné útvary myšlení jsou celosti se svými specifickými jakostmi, jež vznikají teprve ze vztahových aktů“ (tamtéž).

Rostohar konstatuje, že by mohl v této analýze pokračovat i v oblasti citových a snahových zážitků a našel by „stejně poměry“ (tamtéž). Podle Rostohara nelze „tyto specifické celistvé jakosti psychických zážitků pochopiti principem asociace původních naprosto jednoduchých zážitků; psychologie je tedy nucena hledati princip, jímž by se daly nové celistvé danosti vystihnouti a pochopiti jako jevy odůvodněné v povaze psychických zážitků samých. Tímto principem má býti pojem struktury“ (tamtéž). Rostohar zjišťuje v různých případech „strukturní dynamičnost psychických zážitků“ (tamtéž). Jako příklad zážitků, které zdánlivě postrádají strukturní povahu, a ta se objeví až v jejich „celistvých účincích“, uvádí pokus s laděnými sloupky, zážitek subjektivního vjemu kroužku a zážitek konsonance dvou tónů.

Shrnuje, že: „Výsledky psychologických rozborů uvedených na příkladech vzniku nových celistvých zážitků z původnějších shrnujeme v obecnou větu, že každý psychický fenomén, v jehož celistvosti více nebo méně zřetelně rozlišených jednotlivostí spočívá podmínka pro vznik nových psychických daností, jako specificky celistvých kvalit, je struktura. Každá učleněná celistvost ale ještě není struktura, nýbrž strukturou je pouze taková celistvost, jejíž podstata jest tvůrčí princip, tj. potencionální síla útvárná a celistvě zaměřená. Strukturu jako podmínku celistvého utváření třeba tedy chápati jako potencionální celistvě zaměřené síly, jež za určitých okolností, ať vnějších, ať vnitřních podnětových daností po případě vnitřních dispozic způsobí vznik nových psychických celostních zážitků se specificky celostními kvalitami“ (tamtéž).

Jako poslední příklad, tentokrát strukturujících účinků, uvádí vznik melodie: „pro vznik akustického útvaru melodie nejsou strukturní složkou výhradně tóny, nýbrž i takt jako časová celistvost, ve které jednotlivé tóny zažíváme. Porušíme-li takt a zažíváme-li tóny mimo něj, melodie se neutváří, třebaže jsou dány všechny její tónové složky“ (tamtéž). Rostohar z toho vyvozuje, že: „Metoda variace, která nám umožňuje provésti patřičné změny na psychických celostech, pokud tomu okolnosti dovolují, jest zároveň metodou, jež umožňuje psychologii zjišťovati psychické struktury“ (tamtéž).

Esenci svého strukturalismu shrnuje Rostohar do dvou závěrečných vět, k nimž připojuje ještě větu třetí – poslání: „Pojem struktury není vázán na pojmy tvaru, útvaru a komplexu. Tyto pojmy jsou klasifikačními pojmy psychických celostí, kdežto pojem struktury je pojem dynamický, jímž se má vysvětliti vznik psychických celostí. Jelikož je struktura v psychickém fenoménu, lze ji jako fenomenální danost empiricky zjišťovati, a v tom vidíme budoucí úkol psychologie“ (tamtéž).

LITERATURA

- Rostohar, M. (1935). *Struktura v duševním životě*. Brno, Psychologie, zvláštní otisk.
- Sedláková, M. (1996). Americký strukturalismus. In J. Hoskovec, M. Nakonečný, M. Sedláková: *Psychologie XX. století, I*. Praha: Karolinum.

ROSTOHAR'S STRUCTURALISM

Abstract

There are many structuralisms in psychology: Wundt's structuralist psychology, Stern's structuralism in personalism, Dilthey's structural psychology, Gestaltists' structuralism (both in the Berlin and Leipzig schools), very influential Piaget's structuralism and last but not least the structuralism of Mihajlo Rostohar's Brno psychological school. The forgotten psychologist Ferdinand Kratina is also mentioned in this context.

Rostohar's study „Structure in the mental life“, published in the Journal „Psychology“ in Brno in 1935, represents the basic source for studying the Rostohar's structuralism. Rostohar starts from the Dilthey's criticism of atomising associantist psychology. He takes care of Krueger's critical objections to Dilthey and accepts some of them. He analyses the contribution of the Leipzig school represented by Krueger and his collaborators Volkelt, Sander and Ipsen. He considers the effort of the Berlin school psychologist, namely Wertheimer, Köhler and Koffka, to represent the correction of metaphysically oriented Leipzig Gestalt psychology school. Rostohar illustrates his approach by many intelligible examples, he confronts the Leipzig and Berlin schools, and stresses especially the dynamic aspect of psychological structures.

He differentiates the psychological structures according to several aspects including the developmental one. He draws the reader's attention to hidden presumptions of some structuralists. According to Rostohar, the coming together of the Leipzig and Berlin schools can be seen in Volkelt. Discussing the Gestalt law of a good shape, Rostohar deals even with chaos. He confronts his views with that of William Stern and his conception of Gestalt, as well as with the conception of complex in the Leipzig school.

He brings his own original conception, including his own differentiation of complex and shape. As examples of applying his conception he mentions objects like melodies, letters, syllables, words on one hand, and geometric-optical shapes (triangles, squares, circles, ellipses) on the other hand. As an experimental psychologist he prefers the experience to speculation.

When applying his conception he transcends from perception to thinking. His structuralism can be applied even in the emotional and motivational spheres. He ascertains the structural dynamism of psychological experience in many fields of psychology. He understands the psychological structure as a dynamic concept that has to explain the origin of psychological wholeness.

The search for these psychological structures and their finding represent according to Mihajlo Rostohar the future task of psychology.

